

kustva, našu samospoznanju i naš opšti horizont. Jer svagde gde razumevanje posreduje, posreduje se sa nama samima.“³

Na koncu, potrebno je razložiti i drugi nagovešteni aspekt u kojem koincidiraju Sokratova i hermeneutička »veština«. Koliko je u obliku razgovora kao putu do znanja položena sloboda, jedna otvorenost za drugo i smisao koji nam ono saopštava neovisno i izvan prinude naučne metode, toliko je u obaveznosti smislu koji se nužno razotkriva položen momenat neslobode i prisile. U zahtevu se mora pokazati smisao ukrštanja svih aspekata onoga što je razumeva, živi i dalje grško mišljenje o logosu koji sve podupire i nosi, i bez kojega bi se svet raspao u nepojmljivu haos. Logos i haos nose suprotno vrednosne atributte. Prvi je načelo uma, uređenog sveta, harmoničnog poretka, drugi je znak bezumlja, razdora, uništenja i čovekov um ga ne može razumeti nego tek prevladati ili poništiti u logosu koji sve odmerava i smiruje. No, da li je on time odista pobeden ili je tek potisnut i učutan u sopstvenom zahtevu?

Traganje za smisalom vodi isto ubedenje. Dakako, prisila nije tako potpuna, budući da je misao koji se overava uvek drugi. Diktat same stvari koja vodi Sokratovgov smenjuje diktat smisla koji se probija do reči. A između diktata i diktature, nizak je zid. Aktivnost subjekta koji hoće da razume je svakako neophodna u tom zvibačju smisla, no to je ipak aktivnost slušaoca a ne stvaraoca. Smisao dopire do glasa, a Ja je samo mesto njegovog artikulisanja. Logos, doduše, nije jedan i neprikosnoven, ali je ipak položen u temelju i predvodi naša očekivanja. Ono što izmiče smislu naprosti nestaje s vidika. Da li takvo šta odista ne postoji ili je napornima za smisalom zanemareno i zaboravljeno? To, dakako, ne mora biti svesno zaboravljanje. Takva pretpostavka bi podrazumevala namernu nestinistinost mišljenja, što se ipak suštinski protivi njegovoj prirodi. Zaboravljanje može biti upravo jedina mogućnost mišljenja. No, da li se ono, zagušeno i odgurnuto, vraća i, ako je tako, šta se onda dešava? Potresaju li se temelji našeg sveta? Postoji li smisao izvan smisla, nesmisao smisla ili smisao nesmisla i gde ono obitava?

Hermeneutika ne ostavlja mesta takvoj sumnji. Ukoliko ona jeste tražnje za smisalom koji se, štaviše, ne iznalazi, nego sam progovara kada je raščišćen prostor za njegov glas, njena prva i osnovna premissa je univerzalna smislenost svakog ljudskog ispoljenja i, opštije, sveta. Jer ona se ne zadovoljava samo tumačenjem tekstova. Glas tumačenja je zasigurno sekundaran u odnosu na glas pesništva ili samog međuljudskog sporazumevanja. Sam svet se pokazuje kao ispunjen smisalom koji treba rasvetliti. Otud je njena namera daleko obuhvatnija. Razumevanje je upravljeno na svet kao celinu i saopštava istinu koja je i sama jedan način filozofiranja. Ona ne rada zatvorenim rezultatom koji čvrsto za svagda stoji, nego je deo procesa koji dolazi iz dubine i neizvesno se se produžuje u budućnost.

(Prinuda smisla kojoj podleže i kojom se sputava razumevanje postavljena je i čisto formalno hermeneutički krugom koji opisuje njegovo kretanje i predstavlja najopštiji i jedini »metodski« princip hemreneutike. Kruženje koje vodi razumevanje ne ostavlja ništa izvan sebe i milom ili silom (ili slepljom) sve uklapa u jedinstvenu celinu. Koherentni i sveobuhvatni smisao, koji se naposletku mora potvrditi, raskriva nakanu koja leži u korenju hermeneutike i čijim zahtevu ona ne može izbeći bez iznevezavanja svojih osnovnih pretpostavki: razumljivo je samo ono što predstavlja potpuno jedinstvo smisla. Ovaj princip, tzv. princip potpunosti, ima svoju korelativnu formulaciju i na strani predmeta i glasi: smisao može postojati samo i jedino kao celina.)

Kao celina.) Smisao se artikuliše i progovara u jeziku. Sve što nam je dato prepoznamo tek naslovljavanjem i smeštanjem u jezik. Ne postoji iskustvo pre ili izvan jezika. Svakom ljudskom mišljenju, znanju ili delovanju prethodi jezičko predrazumevanje, obuhvat sveta u jeziku kojim ovaj postaje naš svet. Ljudska iskustvu je mouće samo i jedino kao jezičko iskustvo. No, sam smisao dolazi do reči. Njegovo prokazivanje u jeziku nije nešto novo i različno od njega samog. Govor smisla pripadan je samom smislu. Nepostojanje bitne razlike između biti i prikazati se (jer suština se pojavljuje), osim one razlike u sebi koja samu sebe ništi, dovodi naponsetku do ontološke pretpostavke koja iz univerzalne jezičnosti iskustva vraća na univerzalnu jezičnost bitka. „Jezik je bitak koji se može razumeti.“ Čovek je tumač velike zagonetke sveta.

NAPOMENE:

1. Da se ne bi svaki put iznova ponavljalo ono što je egzemplar i najočigledniji predmet razumevanja, i što najvećma lizmeč Španjolskoj čizmi načinje metodologije, koristimo obuhvatni naziv preduzeće, beležiće njima sve ono u čemu je bitno založena ljudska duhovnost i živi život, te kao takvo zahvaljujući razumevajući odnos prema sebi. Jasno je da tako shvaćeno predanje obuhvatne gore pominjanoj istaknuću umetnosti, filozofije i ljudske povesti. Docnije će se pokazati da razumevanje premašuje ove najprezencirane okvire i iskazuje najosnovniji oblik čovekovog odnosa spram sveta. Ovdje univerzalnost hermeneutike.

² Hegel, *Fenomenologija duha*, Beograd 1974. str. 53.

3 H.G. Gadamer, *Hermeneutika kao praktična filozofija*, Čemu još filozofija, Zagreb, 1978, str.

^{247.} H.G. Gadamer, *Istina i metoda*, Sarajevo 1978, str. 512.

razmišljanja o dijalogu između muškarca i žene

vladeta jerotić

Dijalog je nastao onda kada se Jedno udvojilo. »I rastavi Bog svjetlost od tame. I svjetlost nazva Bog dana, a tamu nazva noć. I bi veće i bi jutro, dan prvi.« Udvajanje Jednog, kada je jednom otputelo, više se nije zaustavljalo. To što se Jedno uhijladostručilo, umilionilo, stvaralo je samo iluziju mnoštva, maju beskonačnosti. Uvek iznova događalo se samo i jedno udvajanje Jednog, dijalog. Razgovor natura naturans s naturom naturatom, makrosklosa s mikrosklosom, neba sa zemljom. I na zemlji razgovor se nastavio: između minerala i bilja, bilja i životinja, životinja i Čoveka, Adama, Adama Kadmona, prvog, celovitog Čoveka, stvorenenog po obliju Božjemu. »Po obliku Božjemu stvorji ga; muško i žensko stvor ih« (zašto čas jedinina, čas množina?). Ovakvo je u tzv. prvosvešteničkom izvoru Geneze. Već u drugom, jehovističkom izvoru, pred nama je druga varijanta stvaranja, po kojoj je najpre stvoren samo »čovjek od praha zemaljskog«, za koga Bog naknadno utvrđuje da »njije dobro da je čovjek sam... i Bog pusti tvrd san na Adama, te zaspas... i Bog stvorji ženu od rebra koje uze Adamu i doveđe je k Adamu«.

Nije svejedno kako ćemo pristupiti dijalogu između muškarca i žene, ako ih (ga) posmatramo sa stanovišta prvoštešničkog pričanja u prvoj glavi Postojanja, ili, jehovističkog, u drugoj glavi. Da li je udvajanje muško-ženskog principa, stvoreno po obilježju Božjem, nastalo iz puneće ljubavi koja je imala potrebu da samu sebe ljubi, ili iz nedostatka usamljenog muškarca kome je naknadno trebalo stvarati partnera? Ako ovo ne znamo i ne možemo znati, možemo postaviti pitanje: kakav je cilj dijaloga između muškarca i žene? Odgovor (I) na ovo pitanje treba da bude svrha ovog eseja.

Kakva je, najpre, vrsta privlačnosti između muškarca i žene? Bilo bi suviše uprošćeno, a i nedovoljno tačno, kada bismo odgovorili da je to polna privlačnost suprotnih polova, koja počiva na fiziološko-hormonalnom mehanizmu čiji je poslednji cilj proizvodjanje vrste. Za ovaku vrstu privlačnosti ili, tačnije, »prilepljivanja dva tela u jedno« (buduće zajedničko telo deteta, što ipak ostaje i samo čudo) nije potreban nikakav dijalog. Da bi čovek izmislio Boga i besmrtnost, uputio se neverovatnim putem Bogočoveka, usput, doduše, istrebljujući se medusobno, ali i radajući Platona, Dantea, Getea, Šekspira, da mu je bilo dovoljno za spajanje »carstvo krmaka i vivilionske kurve«, kako je pisao Oto Vljininger! Ništa nam ne pomaže ničim nam je lakše kada čujemo da se čovek prirode razboleo, ili postao »poludeli majmun«, kada je, ne znamo kako i zašto, otkrio Duh u sebi i počeo da misli. Ne samo kako će osvojiti ženu, već i zašto je zavoleo ženu, ne samo kako će stvarati potomstvo već i kako će sebe učiniti besmrtnim.

Kakva je, onda, vrsta privlačnosti između muškarca i žene? Bezbroj »seksualnih meduoblika« traže svoju dopunu, ali tako nespretno u ljudskom carstvu, tako neznački, kao kada se u magli traži put. Sisari i ptice to mnogo bolje znaju, nepogrešivi su u izboru partnera. Tako vuk predvodnik u vučjem čorpu bira najbolju vučicu, to isto znaju i mnoge ptice (ostrigari, na primer). A čovek luta, nasrće na partnera i posrće pod njim, na »pučini i brežinu« života muškarac i žena sudaraju se kao dva slepca. Neki naučnici i filozofi u 19. i 20. veku, ali i mnogo ranije (S. Frojd, B. Flis, L. Sondi, A. Šopenhauer, O. Vajninger itd.), nazirali su neke zakonitosti u privlačenju polova i nisu dozvoljavali da se kaže da su susreti privlačenja i spajanja muškaraca i žene plod slučajnosti i slepog neznačanstva. Tako, na primer, kažu neki od ovih istraživača, muškobanjaste žene, kao po pravilu, traže ženstvene muškarce, i obratno; snažne muškarčine, opet, nalaze jake žene. Ni likovi majke ili oca nisu beznačajni za buduće izbore partnera njihovih sinova ili kćeri, naprotiv, često upravo oni odlučuju. Savremeni psihoanalitičari misle da mogu da dokazuju da i u »abnormalnostima normalnih«, a naročito u psihopatološkim slučajevima, izbor partnera odlučuje unutarnja, nesvesna, neurotična predodređenost. Tako poznati nemački psihoanalitičar i psihosomatičar Erhard (iz Minhen) utvrđuje, posle mnogo godina posmatranja, da će »histerična struktura« ličnosti nekog partnera tražiti da sebe veže za »opsesivnu strukturu« partnera, »shizoidna struktura« uz »depresivnu«, i to iz sasvim određenih, nesvesnih razloga, čija je složena dinamika vrlo živo predstavljena od Erharda. Leopold Sondi, švajcarski psiholog, otkriva u »porodično nesvesnom« svakog od nas dublje, skrivene razloge za izbor partnera.

Kakva je to, ipak, i neka druga vrsta privlačnosti između muškarca i žene? Muškarac i žena traže, privlačeći se, neku vrstu dopune i to ne samo seksualne prirode, jer su snabdeveni različitom količinom „muškosti“ i „ženskosti“, koja treba da se, po nekakvoj instinktivnoj zakonitosti, izmeša,

ili socijalne prirode, jer partneri pripadaju određenoj klasi ili zanimanju, ili religiji, niti samo psihološke prirode, jer nisu razrešili kako valja Edipov, Elektrin, Cainov ili Lirov kompleks. Dopuna je, u stvari, komplementarnost potreba, venčanje Animusa i Anime ne samo u obrednom venčanju supružnika, već i unutar arhetipskih figura Animusa i Anime u najdubljim slojevima psike svakog od partnera koji se privlače.

Kakva je, najzad, vrsta privlačnosti između muškarca i žene? Dijaloška. I tek nas ovaj odgovor može zadovoljiti, jer ne samo da obuhvata sve prethodne, već je i nešto više i nešto drugo nego sve ostalo. Dijalog između muškarca i žene? Da li je nešto tako upore moguće? Mnogi značajni ljudi u prošlosti su u ovo duboko sumnjali. To su bili skoro uvek muškarci, što ne znači da žene o tome nisu razmišljale i da neko od njih, uglavom tip amazonke (psihoanalitičari bi rekli tip kastratorske žene-vagina dentata, tip destruktivne Anime), nisu mislile isto. Mi ne mislimo tako.

Praobrazac svakog mogućeg dijaloga, pa i onog između muškarca i žene, dat nam je u arhetipu Ja-Ti odnosa. Ovaj arhetip mora da je potekao i ponikao od »trenutka« udvajanja Jednog. Kakva je to silna potreba Jednog bila, nastala iz nezamislivo velike ljubavi da se podeli da bi se ostvario dijalog, jedva možemo da naslutimo, i to samo onda kada i sami, u nekom izabranom i milostivom trenutku zemaljskog postojanja, doživimo u malome taj prvobitni veličanstveni dijalog koji je »ja sam onaj koji jesam« poveo sa stvorenim Ti vasionem i u toj vasioni određenog Sunca sa konkretnom Zemljom i u njoj Čoveka! Ovaj praobrazac dijalogu završio se, prekinuo se i u isto vreme nastavio u dijalogu muškarca i žene. Čovek je dobio čovečicu da bi iz njihovog dijalogu naslutili oboje kakav im dijalog tek predstoji. Neverovatno je, ali je tako, Ludvig Fojerbah bio je taj koji je jednom napisao: »Čovek za sebe je čovek (u običnom smislu), čovek sa čovekom-jedinstvom Ja i Ti je Bog.«

Različiti, pa ipak slični telesno, u traženju da se telesno popune, različiti, ali u traženju da se duševno dopune – istovetni u Duhu, muškarac i žena se gledaju tude kada se ne vole, radoznaši i upitno kada traže da se popune i dopune, a ushićeno i s dubokim razumevanjem kada se vole. Jedino ljubav sjedinjuje muškarca i ženu preko njihovog dijalogu opet u Jedno, u Celinu iz koje su potekli, ne znamo zašto potom udvojeni, ali u ljubavi opet nerazlučno spojeni: telesno, duševno i duhovno.

Dijalog je moguć jedino kao Ja-Ti susret, ne samo onaj između muškarca i žene, nego i kao svaki drugi susret dva čoveka. O ovome arhetipskom odnosu jasnije i sve jasnije vremenom pisali su, najpre, nemacki filozof romantičar Fridrich Hajnrich Jakobi 1785. godine (»Bez Ti Ja je nemoguće«), zatim Fihte, Ludvig Fojerbah, u novije vreme Šeler, Gabrijel Marsel i, naravno, najupečatljivije Martin Buber (»Čovek postaje Ja u dodiru sa Ti«).

Nasuprot ovakvim vizionarima među filozofima koji su, u stvari, samo prepoznali u čoveku praobrazac i praprincip svakog mogućeg susreta, stoji Žan-Pol Sartr, prototip čovekove senke u dvadesetom veku, koji proglašava »zid« između partnera koji razgovaraju, zid koji se jednostavno ne može savladati i koji je neminovna ljudska sudbina. Čovek je, za Sartra, na kraju ipak zatvorena monada, unutarnja egzistencija svakog čoveka je njegova lična, privatna stvar, ja u nju ne mogu nikad i ničim da prodrem, nikakve neposrednosti među ljudima nema, niti može da bude. Ne progovara li kroz Sartra, pitamo se, beskrajna gordost evropskog, protestantskog čoveka, dvehiljadugodišnji talog ili zgusnuta senka njegova, i to onda kada on dalje razvija svoju tamnu misao, pa prkosno i hladno kaže: Bog čiji sam objekat, a ne i on moj, ne tiče me se! Za Sartra i sve one mislioce školovane na istoj vrsti tradicije zapadnog filozofskog mišljenja očevidno da je primaran subjekat-objekat odnos, a ne Ja-Ti odnos!

Otudenost modernog čoveka i njegov žalosni fatalizam, isprženjenost čoveka potrošačkog društva i njegova gola materijalnost, proglašavaju se za osnovne odlike praćoveka i njegova većite neizmenljive sudbine! Ovakva otudenost čoveka od svoje, po obličju Božjem sačinjene prirode, doprila je sve do odnosa muškarca i žene, ali i lekara i pacijenta, odnosno, sve češćeg susreta, psihoterapeuta i njegovog psihički poremećenog štićenika.

Jednom smo već izneli kritiku koju je personalistički orijentisana psihoterapija (naročito štutgartske psihoterapeutske škole) uputila ne samo Frojdrovoj psihanalizi (zato što u pacijentu gleda prvenstveno Ono, objekt, a ne Ti, ličnost), već i Adleru i naročito Jungu, koji u lečenju ostavlja pacijentu da se kao subjekt razračunava s unutarnjim, objektivnim svetom arhetipa, zanemarujući međuljudske odnose, pa i istinski susret Ja – Ti u psihoterapiji. Čovek, tako izgleda nekad da Jung misli, može da realizuje samog sebe iz samog sebe. Ovakva zabluda, ova jeres potiče još od gnostičara, pa još i pre, od svih onih filozofskih i religioznih pravaca koji su uticali na formiranje gnosticizma u drugom i trećem veku naše ere, lako u mnogo čemu potpuno suprotni, i Sartr i Jung ne veruju u snagu ljubavi koja preobražava, samim tim ni u susret dva čoveka. Jedan od njih očekuje pomoć za čoveka spolja, njegovim angažovanjem za apstraktну ideju koja, kada se koncretizuje, »prija ruke« učesnicima u angažovanju i na kraju opet dokaže da postoji »zid« među ljudima. Jung očekuje pomoć za čoveka iznutra, iz njega samog, njegovim arhetipova koji treba da ga dovedu do Jastva, pri čemu susreti među ljudima izgledaju od sekundarnog značaja.

Današnji čovek, međutim, duboko je neurotičan upravo zbog bekstva od partnerskih odnosa u koje sumnja. On zaista očekuje ili da se desi neko čudo spolja, koje će mu doneti preobražaj i sreću, ili se zatvara u školjku sopstvenog sveta u potrazi za biserom na njenom dnu, koga tamo možda još nema. Cak i školjki su potrebi prethodni uslovi, koji ne zavise samo od nje, da bi biser uopšte počela da stvara.

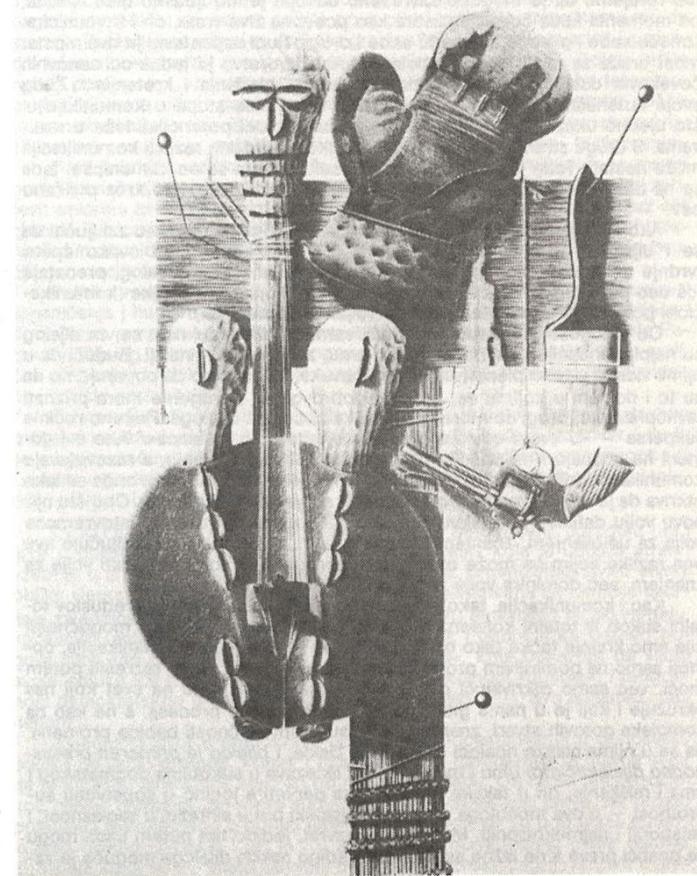
Ni u najtežim momentima koje doživljavamo u našem vremenu izneverenih idealja, neuspelih susreta, razočaranih supružnika i ljubavnika, dece i odraslih, ne prestajemo nadati se susretu i dijalogu. I dijalog se neprestano i dalje dešava. Raspet između usamljenog individualizma i radikalnog kolektivizma, u pluralističkom društvu današnjice, čovek traži most između Ja i Ti. Ali za ovaj susret Ja-Ti ne treba nikakav most, već samo celovitost i autentičnost bića koja jedno drugom prilaze. Uočiti drugo biće znači izdvojiti ga iz mnoštva; saznati drugo biće moguće je tek doživljajem celine toga bića, kako u njegovom konkretnom manifestovanju, tako i u njegovim apstraktnim mogućnostima budućeg manifestovanja. Ovo je moguće postići samo posredstvom ljubavi. *

Intelekt sam za sebe uvek samo podučava, dok egzistencijalni susret istinski uči. Intelekt, bez dovoljne komunikacije sa srcem, stvara od ljudi »kao da« bića, ona samo izgledaju, a nisu, one imaju znanja, ali ne i saznanja. Tek ljubav snabdeva čoveka istinskim znanjem, odnosno saznanjem.

Martin Buber nam je od velike pomoći u ovakvim razmišljanjima. Kada on piše da je »fundamentalna činjenica ljudske egzistencije čovek sa čovekom (homo homini homo), ono što ljudski svet u osnovi karakteriše jeste da se između bića i bića nešto dešava što se ne nalazi nigde u prirodi, sfera između Ja i Ti jeste sfera između, koja je prakategorija ljudske stvarnosti«, onda Buber misli na dijalog.

I sada smo tek mogli da odgovorimo zbog čega mislimo da je privlačnost između muškarca i žene dijaloške prirode. Ako se između bića i bića zaista nešto dešava što se ne nalazi nigde u prirodi, a to je prisustvo Duha koji »nije u Ja, već između Ja i Ti« (M. Buber), onda je upravo susret muškarca i žene, kao specifičan vid svakog egzistencijalnog susreta, uvek nova prilika i šansa da se u dijaloškom susretu muškarca i žene ne samo ostvari (ili bar naslutiti) prvobitna celina i Jedno, već i da se u tome susretu otkrije Duh koji »sve oživljava« i koji je tek posle ovakvog susreta spreman da nam bude »objekt« upoznavanja, saznavanja i prepoznavanja, što znači tek onda kada smo Mi (muškarac i žena zajedno) postali »subjekti«. Samo i uvek u ljubavi. Na ovaj susret, od kojega je Sartr bio toliko mnogo daleko, bili su spremni, i ovaj susret doživeli, ne samo Mojsije, Isus Hristos, apostol Pavle i kasniji veliki mističari svih religija (ostvarujući najredni i najteži susret u »svetoj svadbi«, hieros gamos), već je na ovakav susret i svaki »mali čovek, nepoznat i neprepoznat, neki hasidimski cipelar ili pravoslavna luda, koji bezazlenosću srca i „siromaštvo“ duha ostvaruje večiti dijalog sa čovekom (muškarcom ili ženom) i tek preko njega i s Jednim.

* Zanimljivo kako je Sigmund Frojd ovo znao i u jednom pismu Jungu iz 1906. godine napisao da je izlečenje moguće samo kroz ljubav.

rival's yak, francuska